

Univers familial cultural

Spre deosebire de „arta sa narativă” profund originală, în *Scrisoare către tata*, Kafka abandonează această „zonă clar-obscură”, pentru a da frâu liber unei frazări simple, clare, în măsură să explice întreaga povară a lanțului care l-a ținut departe de „încăperile pământești” ale relației paterne. Dar și această sinceritate târzie este îmbrăcată adesea, spre deosebire de formulările directe, crude, ale lui Mateiu, într-o protecție polite, în justificări personale, în iertări imediate, ceea ce deconspiră faptul că teama din copilărie nu s-a vindecat în întregime. Universul apăsător în care s-au ferecat copilul ultrasensibil și apoi maturul Franz Kafka s-au „metamorphozat” în creațiile sale literare, în „procesele” unor trăiri ultragiutate în care se confruntă marea sa conștiință etică și absurdul unei lumi în descompunere. În spatele acestei lumi terifiante, se ascunde, de fapt, „o patetică pladoarie pentru normalitate, pentru ruperea zgărzilor, pentru o realitate inteligibilă și un univers uman eliberat de frici și angostări, pentru nivelarea prăpastiei între sens și viață”, cum definește Camus universul kafkian. Deși, în esență, nefericirile celor doi scriitori au o cauză comună, raportarea la ea este total diferită: dacă Franz Kafka vede în tatăl său o instanță supremă, „măsura tuturor lucrurilor”, cârmuind din fotoliu lumea întreagă, apreciindu-i, totuși, cu obiectivitate, munca, sacrificiile pentru copii, Mateiu Caragiale își aruncă tatăl niciodată iertat, fără cea mai mică urmă de rezervă, într-un derizoriu iremediabil. Am amintit mai sus de doi scriitori care, la rândul lor, în operele proprii,

ne-au oferit, prin crâmpoie de autentică și vibrantă artă, informații din universul unor familii de mari intelectuali: Tudor Vianu și Șerban Cioculescu. Și Ion Vianu, și Barbu Cioculescu, cei doi fii, importanți scriitori, ilustrează, la rândul lor, ceea ce numeam la începutul acestei însemnări caracterul luminos al relațiilor cu părinții. Și tot în aceeași idee, am comite o impietate dacă nu amintim și de o altă familie de scriitori, exemplară prin relația tată-fiu, Ion Pillat și Dinu Pillat. Multipremiata carte a lui Ion Vianu, *Amor intellectualis – Romanul unei educații*, este, așa cum aflăm din titlu, cartea formării intelectuale a autorului, cu pagini de fină introspecție a vârstei adolescenței, dar și cu interesante portrete și evocări de personalități cu care și-a intersectat viața sau care frecventau familia Vianu. Bineînțeles, nu puteau lipsi referirile la Tudor Vianu, „marele T”, cu un rol atât de important în șlefuirea personalității sale, pornind de la cele mai mici gesturi cotidiene până la dezvăluirea idealului de viață al marelui profesor: „Să faci bine celorlalți, cum poți. În ce mă privește, îl pot face, binele, împărtășind cât mai limpede, mai inteligibil ceea ce știu. Originalitatea nu mă interesează. Lucrul important este să transmiți știința ta. Restul e deșertăciune.” Și Tudor Vianu își transmite cu generozitate știința, pe lângă cursurile de la facultate, și celor doi „gemeni” prieteni (Ion Vianu și Matei Călinescu) prin lecțiile săptămânale de logică, predate acasă, „în biroul negru”. O mare șansă pentru cei doi adolescenți de a descoperi, de la cea mai autorizată sursă, „frumosul etern” și „noblețea ideilor”. Discutând filosofie pe canapeaua verde din sufragerie, după cină, sau pe terasa casei de la Zamora, cu „marele T învățător și ghid”, și tatăl, și fiul caută o cale paralelă „regimului detestat” din acei ani cumpliți, o cale în care „estetismul” era singurul care îi putea transpune într-o „existență ideală”. De câteva ori, în relațiile fiului apare și figura luminoasă a mamei, cea care știa

să se bucure, simplu, direct, de viață și de natură, dar, în egală măsură, și de „minunea literaturii” care „îți luminează viața”. „Cedarea” lui Tudor Vianu, cel care „putea, printre discipoli, să provoace dragostea, *amor intellectualis*”, după ce regimul îl „supuse unei presiuni insuportabile” este explicată de fiu cu înțelegere omenească. În schimbul „tăcerii”, a câtorva „declarații formale”, profesorul își poate „împărtăși” știința, își poate scrie cărțile, poate interveni în favoarea prietenilor aflați în necaz. Și, totuși, o îndoială căreia îi dă uneori glas îl macină pe ilustrul profesor: „Am devenit un personaj oficial. Dar inima mea?” O tristețe perpetuă, îmbrăcată în manifestări care înainte îi erau străine, „o formulă de viață întemeiată pe fugă”, cu întoarceri „doar spre a constata vidul care se formase în jurul său”, dar, mai ales, „o silă profundă” sunt observate de fiu și descrise cu acuitate. Iar Ion Vianu conchide: „prin (pater-nul) *amor intellectualis*, izvor de delicii, de mângâieri sufletești și de slăbiciune, am înaintat în viață, și eu, înainte de a-i descoperi insuficiența [...]. *Amor intellectualis* a fost un izvor de bucurie, a fost o rezervă de energie care ne-a hrănit și ne-a ținut loc de acoperământ și de veșminte calde în iarna polară a spiritului.” Încheie aceste câteva rânduri despre o exemplară relație tată-fiu cu tulburătoarea mărturisire a fiului despre și mai tulburătoarea mărturisire a tatălui: „Toată viața, m-am rugat în singurătate, în secret”; cu acele „cruci mari – crucioaie”, cum le spune „marele T”, cuprinzătoare dincolo de plăpânda ființă umană, cruci de răscumpărare și spovedanie a unor teribile apăsări, „cruci discrete”, „aidoma vocii tăcute și atotputernice a Creatorului”. În *Amintirile unui uituc*, ca și în cartea scrisă împreună cu Monica Pillat, *Amintiri despre atunci*, Barbu Cioculescu evocă anii copilăriei din Găeștiul interbelic, unde locuia cu părinții, așa cum tatăl, mai înainte, „dăduse seamă” despre a sa copilărie petrecută la Turnu-Severin. Același stil, și la tată,

și la fiu, „plin de simpatie, cursiv, amuzant, neocolind anecdotica ori vorba de duh memorată scrupulos“, cum caracterizează Nicolae Manolescu, în *Istoria critică...*, amintirile cioculesciene. În plus, Barbu Cioculescu „împănează“ cele două cărți cu „ingrediente personale“: o frazare barocă, uneori jucăușă, alteori nostalgică, care, împreună, dau savoare lecturii. Observația sa este înțesată cu întâmplări și personaje, aproape neselectiv, din plăcerea pură de a istorisi, dintr-o suflare, în avalanșă, totul. „Penița veselă“ a tatălui e plimbată, în continuare, de fiu pe hârtie, cu bucuria evocării unor timpuri fermecate. Precum Tudor Vianu, pentru psihiatrul și, în egală măsură, literatul Ion Vianu, Șerban Cioculescu este pentru fiul său, cel cu preocupări și performanțe culturale multiple, Magistrul. În istoria culturii și literaturii române, familia Pillat ocupă un loc aparte. Cultura, harul, noblețea, probitatea morală au făcut din membrii acestei familii (fie că ne referim la marele poet Ion Pillat sau la fiul acestuia, romancierul, eseistul, istoricul și criticul literar Dinu Pillat, fie că avem în vedere pe soția celui din urmă, memorialista și criticul de artă, Cornelia Pillat, sau pe fiica acestora, poeta Monica Pillat) unii dintre cei mai respectați scriitori români. În evocările, în amintirile, în portretele literare care le sunt consacrate și sub care și-au pus semnătura nume prestigioase ale culturii române, este evidențiată admirația pentru eleganța și naturalețea comportamentului lor. Împrejurările dramatice prin care Dinu Pillat a fost silit să treacă, cu vini inventate de oficialitățile comuniste, care i-au grăbit sfârșitul prematur, nu i-au alterat conduita ireproșabilă, civilitatea, echilibrul interior. Cât privește relația fiului cu tatăl, este, cred, suficient să arătăm că Dinu Pillat își susține doctoratul cu o lucrare despre opera lui Ion Pillat, dovada cea mai pregnantă de iubire, prețuire și admirație pentru părintele său. Alexandru Paleologu, prietenul de-o viață al lui Dinu

Pillat, îl considera „încântător prin sinceritatea și loialitatea lui și prin pornirea lui de a da importanță lucrurilor cu adevărat importante“, apreciindu-i, în același timp, „stilul său echilibrat, sec, concis“ din cele două lucrări de doctorat, dintre care, una, cum am spus, fiind dedicată „felului de-a fi al lui Ion Pillat“. Tot Paleologu, referindu-se la această „reconstituire“, o consideră „cu totul remarcabilă atât ca lucrare științifică cât și ca lucrare de artă“. Deși admirația fiului este evidentă, echilibrul și obiectivitatea nu-i subminează redarea esenței biografice și creatoare a tatălui. În final, după succinta parcurgere a acestor biografii, chiar dacă nu e menirea acestor însemnări să formuleze o concluzie, un fapt este edificator: și Ion Vianu, și Barbu Cioculescu, și Dinu Pillat, copii dotați și sensibili, se clădeau, tainic sau avântat, în acele vremuri, când normale, când tulburate de evenimente istorice potrivnice, sub înrâurirea unor părinți exemplari, pentru a da, la rândul lor, peste ani, măsura unor înzestrări excepționale.

La „bulivarul” personajelor, birjar!

În noianul de opinii divergente, care fac, dintotdeauna, regula în societatea românească, există, totuși, o poziționare care primește tăria unanimității: ea este determinată de nedezmințita actualitate a personajelor din scrierile lui nenea Iancu, la care ne raportăm des și cu folos; personaje care fie că se zbat în lumea politichiei sau în universul casnic al dramelor minore, fie că lenevesc la o halbă garnisită cu bârfe de tot felul au pecetluit tipologii umane care rămân și astăzi pe poziții și nu dau semne că vor sări prea curând din tipare.

Această lume de vodevil, privită de autorul ei cu necruțare, la care se adaugă alte și alte personaje ale literaturii române, este adusă în scenă cu detașare și ironie bine stăpânită de „autorul-regizor” Horia Gârbea în spumoasa-i carte *Minunata viață a personajelor*, apărută în anul 2020 la harnica Editură Neuma.

Nu întâmplător am început aceste însemnări de lectură cu lumea lui Caragiale – majoritatea personajelor cărții lui Horia Gârbea, atât în ceea ce privește capitolul consacrat integral descrierii vestimentației acestora („Personajele lui I.L. Caragiale. Vestimentația”), cât și în cel despre evidențierea „poreclelor și diminutivelor” ce le-au făcut notorii dincolo de alte trăsături, ca să nu mai amintim de hărnicia dovedită în expedierea „scrisorilor, depeșelor și telegramelor”, vin din universul plăsmuit de marelui dramaturg. Iar dacă mai adăugăm și paginile privind evaluarea prestației pedagogice a acestora („Personaje la catedră”) sau pe cele care „inventariază scenele erotice din literatura românească”, cu „luciditate analitică” sau lăsate la

„fantezia lectorului“ („Pasiune și sex la personaje“), devine îndubitabil că personajele caragialiene din această carte și-au luat partea leului dintr-un sumar bogat și variat, chiar dacă și ceilalți „lei“ sunt nume de referință ale literaturii române.

Cu mai multe zeci de ani în urmă, într-o epocă de care ne amintim cu îndreptățită melancolie, pe străzile cu case ale Bucureștiului, din multe cartiere astăzi dispărute sub șenilele comunismului, se practica un gen de comerț pitoresc, prin care ofertele, cu precădere în produse agricole, veneau în întâmpinarea eventualilor doritori acasă. Marfa, purtată din poartă în poartă, era oferită spre degustare, iar cumpărarea se făcea în deplină cunoștință de cauză. Toate acestea mi-au fost reînviaste în memorie de cartea lui Horia Gârbea, prin care, iată, ne-a adus acasă, nu rodul câmpului și al grădinilor, ci o lume de personaje pentru a ne înfrupta după pofta inimii și a minții noastre de cititori lacomi, dar selectivi.

Această mică istorie literară, ceea ce, în esență, este această operă inedită, ne poartă în lumea de mulți uitată a personajelor reprezentative din literatura noastră, pentru a ilustra o variată tipologie umană, cu bunele și relele sale, cu înălțări și prăbușiri, cu împliniri și deziluzii. Iar învățămintele acestei „istorii“ sunt multiple. În primul rând, e de observat că, așa cum o prezintă Gârbea, notorietatea unor personaje întrece cu mult prezența publică și chiar receptarea critică a autorilor care le-au dat viață, ceea ce este unul din fascinantele paradoxuri ale literaturii. Apoi, tot ca dovadă de măiestrie literară (și nu numai), personajele convocate la această întâlnire, cu calitățile și defectele lor, sunt văzute (și tratate) ca prelungiri livrești ale autorilor, care, și ei, oameni sunt. Astfel, G. Călinescu „împrumută“ personajelor sale pasiunea pentru „arhitectură și construcții“, Camil Petrescu își poartă eroii prin lumea teatrului, atât de familiară lui, cu dramele și frivolitățile sale,

Bacalbașa și Brăescu „promovează”, cu mai mult sau mai puțin talent literar, „Armia română”, universul cazon, de regulă închis, mărginit, cu figuri mai degrabă caricaturale, căci, vorba lui Moș Teacă, „n-a fostără toți la război”, Arghezi, prin călugării săi reînviați, ne reamintește că s-a învățit și el puțin prin ograda mănăstirii, Ionel Teodoreanu pledează literar prin personajul Dan Deleanu, iar George Șovu, autor de cuminiți povești școlarești, vine de-a dreptul din lumea lui „Isoscel”. Lăsați să evolueze libere pe scena literaturii, așa cum le știm din cărțile în care au prins viață, personajele selectate de Horia Gârbea spre a-i „ilustra” capitolele (și temele) pot trezi simpatie sau dispreț, înțelegere sau respingere, admirație sau repulsie. Și o fac, cum s-ar spune, „pe mâna și limba lor”, pentru că Horia Gârbea „le dă cuvântul” încă o dată în această carte, prelungindu-le o „viețuire” când glorioasă, când banală; pentru că nu toți au, cum spune Caragiale, „inteligență vie, caracter de bronz, temperament de erou”.

În fine, așezarea acestor rânduri sub semnul avântatului îndemn al celebrului trio de personaje caragialiene (mam' mare, mamițica și tanti Mița) își dorește să illustreze o altă realitate a timpurilor de odinioară, mai molcome și mai îndurătoare cu oamenii; descinderea, cu trăsura sau pe jos, în mirajul Bulevardului, al Șoselei, locul unde se „etalează lumea bună”, unde poveștile alunecă în voie, căpătând puterea adevărului nedezmințit, iar comedia și drama coexistă sub aceeași colorată umbrelă, sub aceeași sobră pălărie. Tot așa, acum, personajele lui Horia Gârbea ne sunt aduse pe bulevardul acestei cărți, unde suntem invitați și noi, spre a ne întâlni cu trăirile, gândurile și sentimentele lor, adică, așa cum precizează autorul, cu „aspectele concrete ale vieții” care „le apropie cel mai mult de cele ale oamenilor adevărați”. Iar Gârbea, cunoscându-le atât de bine, le tratează pe toate cu (aproape) aceeași atenție, democratic,

s-ar zice, pentru că, tot de la nenea Iancu citire: „Spui de una o vorbă bună, superi pe alta; spui rău de alta, atunci nu mai poți pretinde că ești un om galant; insiști cu deosebire asupra uneia, dai la bănuiele; neglijezi pe vreuna, îi inspiri o ură primejdioasă.“ Mai ales, parafrazându-l pe autorul „momentelor și schițelor“, aici, într-o societate „destul de restrânsă“, ca literatura română.

Contemplarea lumii românești, cu toate ale ei, mai bune sau mai rele, prin ochii acestor personaje, ne dezvăluie o felie din relația dintre literatură și viață (sau viață și literatură) cu toată încărcătura sa de teme și simboluri; de la „metafizica banalului“, a zbaterilor încălcite în povestioare de amor și scrisori enigmatice, zvonuri și bârfe, la exaltările sau tragismul unor destine; toate sunt scăldate în unda de umor care trece prin textul autorului, dându-i un plus de savoare, reamintindu-ne, totodată, că lumea literaturii trebuie privită cu gradul de detașare necesar acestei mereu reînnoite convenții dintre scriitor și cititor.

